

Celal TÜRER*

Charles S. Peirce'ün (Pragmatik) Doğruluk Teorisi

Özet

Peirce'ün doğruluğu matematiksel bir kavram olan *sınır* ile felsefi bir kavram olan “yorumcular, araştırmacılar *topluluğu*” kavramlarıyla tanıtması pek çok eleştiriye sebep olmuştur. Ancak dikkatlice incelendiğinde bu kavramların onun işaretler teorisinde yerli yerine oturduğu ve felsefesi vizyonu ile tutarlılık arz ettiği görülür. Ona göre doğruluğu anlamanın yolu gerçekliği araştırmadan geçer. Buna göre, gerçekliği araştırma yöntemi, yani bilimsel metot pragmatik olarak doğruluğu araştırabileceğimiz tek yöntemdir, hatta doğruluk araştırmanın bizatihi kendisine işaret eder. Bu açıdan bakıldığında araştırma topluluğunun uzun vadede bulacağı sonuçlar da doğruluğu oluşturur. Bunun böyle gerçekleşeceğini umut etmeliyiz. Eğer başarı için umut yoksa araştırma için de neden yoktur.

Anahtar Sözcükler

Peirce, doğruluk, bilimsel metot, araştırmacılar topluluğu, işaretler teorisi.

Peirce's Pragmatic Theory of Truth

Abstract

Peirce's two definitions of truth with “limit” which is a mathematical notion and with “community” which is a philosophical notion have been variously criticized. But, when it is looked at closely it will be seen that these notions fit in his philosophical vision and semeiotic theory and consistent with them. According to him, inquiry of reality is a prerequisite for understanding of the truth. Thus the method of inquiring reality, i.e. scientific method, is the only method for searching truth, even the idea of truth refers to the inquiry itself. When it is seen from this perspective the results of inquiry has been reached by the community in the long run form the truth. We do hope that we will be successful in our inquiries. If there is no hope of success, there is no reason to inquire.

Key Words

Peirce, truth, scientific method, community of investigators, semeiotic.

* Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Felsefe Doçenti, cturer@erciyes.edu.tr

Peirce'ün doğruluğa dair düşünceleri, çeşitli yazılarına serpilmiş pek çok referans ve kısa tartışmaları ihtiva eder. Bu durum çoğu kez düşüncelerinin çatışır görünmesine, niyetinin yanlış anlaşılmasına, meselelerin konu ve tarih olarak birbirleriyle karıştırılmasına, yazılarının altında ortak bir amaç ve istikrarlı bir işleyişin bulunamayışına sebep olur. Oysa Peirce'ün doğruluk hususunda beyan ettikleri dikkatlice incelendiğinde düşüncelerini tutarlı bir çerçevede sunduğu; taşıdığı zorluklara rağmen meseleleri incelikli biçimde ortaya koyduğu ve nihayetinde bunları birbirine entegre edilmiş görüşler şeklinde sunduğu görülür. Gerçekten Peirce'ün doğruluğa dair düşünceleri çoğu zaman kapalı, karmaşık ve dolambaçlı bir yapı olarak görünse de genel olarak tutarlı, kapsamlı ve inceden inceye işlenmiş bir anlayışı yansıtır. Çünkü o, bu husustaki düşünceleriyle kapsamlı bir doğruluk teorisini anlamanın ve ifade etmenin farklı yollarını keşfetmeye çalışmıştır.

Peirce'ün doğruluk hakkındaki görüşleri bazen gerçekliğe önermeler ile tekabül eden bir doğruluk teorisi, bazen araştırma yoluyla şüphelerden kurtulan pragmatik doğru inanç teorisi ve bazen de bir tutarlılık teorisinin derin ve mebzul bir görünümü şeklinde tezahür eder. Kanaatimizce Peirce'ün doğruluk hakkındaki ifadelerinin bu kadar farklı yorumlanmasının sebebi, onun bilim, sanat ve felsefe alanlarını kapsayacak ve kendisine has genel işaretler teorisiyle (semiyosis) zirveye ulaşacak bir doğruluk anlayışı tesis etme çabasında aranabilir.¹ Pek çok yorumcu Peirce'ün yazılarında doğrulukla ilgili iki görüşünün önce çıktığını hatta bu iki görüşün onun teorisinin özeti olduğunu beyan eder.² Bu görüşlerden ilki, 1878 yılında yazılan "How to Make Our Ideas Clear/Fikirlerimizi Nasıl Berrak Kılabiliriz?" adlı makalesinde ileri sürülen şu ifadelerdir:

Bizim doğrulukla kast ettiğimiz şey, araştırmacıların hepsi tarafından nihaî olarak hem fikir olacağı düşüncedir ve dolayısıyla bu fikirde temsil edilen nesne de gerçektir.³

İkinci olarak, 1901 yılında Baldwin'in *Dictionary of Philosophy and Psychology* adlı kitabına yazdığı "Truth and Falsity and Error/Doğruluk, Yanlışlık ve Hata" adlı makalesinde doğruluk hakkında şöyle der:

Doğruluk soyut bir ifadenin, sonsuz araştırmanın bilimsel inancı getirmeye çalıştığı ideal limitler ile uyum içinde olmasıdır. Soyut ifade bu uyuma,

¹ Pek çok yorumcu Peirce'ün 1905 yılında *pragmatizm*'i bırakıp *pragmatizm*'e geçmesinin sebebini James, Dewey ve F. C. S. Schiller'in doğruluk teorilerini reddedip, kendi doğruluk anlayışını ortaya koymasına bağlar. Bkz. Richard L. Kirkham, *Theories of Truth*, Cambridge, 1992, Truth, s.79-80.

² Bkz. Nicholas Rescher, *Cognitive Pragmatism*, University of Pittsburg Pres, 2000, s. 6; H. S. Thayer, *Meaning and Action: A Study of American Pragmatism*, (Indianapolis-New York, The Bobbs-Merril Company, Inc.) 1973, s. 68

³ Charles s. Pierce, *Essential Pierce* (C I, ed. Nathan Houser&Christian Klosel, 1992;C 2 ed. Nathan Houser&Christian Klosel, Pierce Edition Prject, 1998) Bloomington, Indiana Un. Press, CI, s. 139. Bu eser bundan sonra *EP* şeklinde gösterilecektir.

yanlılığını ve tek taraflılığını itiraf ettiği zaman sahip olabilir. Bu da doğruluğun aslı içeriğidir.⁴

Bu tanımlardan, hangisinin Peirce'ün doğruluk anlayışını, kesin olarak ya da esasen temsil ettiği elbette belli değildir.⁵ Bu noktada ilk tanımın doğrulukla hakkında değil; gerçeklik hakkındaki bir tartışmada ifade edildiğine dikkat edilmelidir. Çünkü bu anlayış, gerçek nesneden ne kastedildiğinin ölçütünü formüle eder. Gerçekten de doğruluğu araştıran herkesin üzerinde hem fikir olacağı ve doğruluğun analizinde rol üstlenecek, “mutlaka olacak olan” ile “kaçınılmayacak olan” anlayışı oldukça önemlidir. Dikkatlice incelendiğinde Peirce'e göre *doğru düşüncenin* bütün araştırmacıların üzerinde hem fikir olacağı bir fikir değil, aksine herkesin üzerinde hem fikir *olabileceği* bir fikir olduğu görülür. Burada *olacak* ile *olabilecek* arasında önemli bir fark vardır.⁶ Bu farkı gözden kaçıranlar, doğruluğun uzun vadede ortaya çıkabileceğini göremezler.⁷ Doğrusu bu nokta Peirce'ün şüphelerimizin giderilmesinde niçin bilimsel metoda güvenmemiz gerektiğini savunduğu noktadır.⁸ O, araştırmacıların uzun vadede eşyanın aktüel ve gerçek temsilini bulabileceğini savunur. Bu görüş, Peirce'ün doğruluk anlayışının gerçeklik anlayışı üzerinde temellendiğinin kabulüdür.⁹

* * * *

Peirce'ün düşüncesinde *pragmatik* doğruluk, *Gerçek ideası* ile örtüşür ve birleşir. Pek çok yorumcunun ifade ettiği gibi Peirce'ün gerçeklik anlayışındaki orijinallik, onun anlayışını belli ilkelere dayandırmasıdır. Bu ilkeler ilkin yanlışlamacılık tezi, ikincisi bilginin sosyal saiklerden kaynaklandığına dair tez, üçüncüsü objektif idealizm tezi, dördüncüsü ise pragmatik tezdır. Peirce yanlışlamacılık tezini, Kant'ın çalışmalarıyla ilişki kurmadan önce, özellikle kartezyen karşıtı düşüncelerini ortaya koyarken biçimlendirmişti. Ona göre tüm bilgi geçicidir. Bu tezin çıkarımına göre mutlak olarak ilk prensipler yoktur. Bilginin sosyal saiklerden kaynaklandığı tezi, iki versiyon ile zikredilmiştir. Pozitif versiyonunda sosyal zorlamanın gerçekliği oluşturduğu ileri sürülür.¹⁰ Tezin ikinci versiyonu ise, bilgi sürecinin kendini doğrulayıcı olmasıdır. İdealizm tezi, bilinenin ötesine yapılan her referansın yanlış olabileceğini söyler. Buna göre kendinde şey yoktur veya mutlak olarak harici varlık bulunmaz. Gerçeklik sadece düşünebildiğimiz ve hakkında konuşabildiğimizdir.¹¹ Çünkü mutlak olarak bilinemez, anlamsızlığı ifade eder. Nihayet pragmatizm tezi ise, herhangi bir ifadenin anlamının onun kavranabilir, pratik sonuçlarıyla ilişkili olduğunu savunur. Peirce'ün gerçeklik anlayışındaki bu dört temel ilkenin onun kategoriler doktrini ışığında görülmesi gerekir.

⁴ J. M. Baldwin, *Dictionary of Philosophy and Psychology* (New York, Macmillan Co.) 1905; Charles S. Peirce, *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, ed. C. Hartshorne ve Paul Weiss, 1931-1958. Cilt, V, s. 565

⁵ John Dewey, *Logic: The Theory of Inquiry*, 1939, s. 345.

⁶ *EP*. II, s. 456-457.

⁷ H. S. Thayer, s. 57-74.

⁸ John E. Smith, “Community and Reality” *The Relevance of Charles Peirce*, ed. Eugene Freeman, Illinois, 1983, s. 57

⁹ H. S. Thayer, s. 66.

¹⁰ Bu konu ile ilgili olarak şahane bir çalışma için bkz. Peter. L. Berger ve Thomas Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası* çev. Vefa Saygın Öğütle, Paradigma, İstanbul, 2008

¹¹ C. J. Misac, *Truth and End of Inquiry*, Clerandon Pres, Oxford, 1991, s. 50.

Kategoriler doktrini açısından bakıldığında gerçeklik belirsizlik denizinde yüzen bir devamlılık olarak görülür.

Açıktır ki, Peirce'ün gerçeklik anlayışı epistemolojisinin (ve dolayısıyla doğruluk anlayışının) merkezindedir. Ona göre bilgi daima gerçek şeylere sahiptir. Çünkü gerçek şeylerin etkisi inanca neden olmaktadır. Başka bir ifadeyle gerçek şeylerin uyandırdıkları duyuların hepsi bilinçte inanç şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden bir şeyi gerçekten biliyorsam, bildiğim gerçek olmalıdır.¹² O halde sorun doğru inancın (ya da gerçek inancın) yanlış inançtan (ya da kurgusal inançtan) nasıl ayrıldığıdır. Pierce bu soruyu cevaplarken ya da gerçeğin ne olduğunu tanımlarken Spinoza'nın meşhur formülünü uygular: Gerçek zıtlıklara göre tanımlanır. Çünkü her belirleme olumsuzlama yoluyla gerçekleşir.¹³ Daha özel olarak biz bir objenin karakterini, diğer objenin sahip olmadığı karakterle karşılaştırarak bilebiliriz. Bu manada gerçekliğin karşıtı gerçek olmayandır. O halde, gerçeklik, öncelikle gerçekliğin olmadığını keşfettiğimizde sahip olduğumuz bir anlayıştır. Dolayısıyla yapmamız gereken şey, gerçek ile gerçek olmayanın arasını ayırmaktır.¹⁴ Bu zıtların birisi ile gerçekleşebilir; ya hatanın tecrübesinde gerçek olmayanı ya da bir kimsenin iradesine mukavemet eden tecrübede açılananı keşfetmekle mümkün olur.

Peirce'ün düşüncesinde gerçek, genel fikirlerden yani, senin ya da benim fikirlerimden bağımsızdır. Bununla beraber o, gerçekliğin bağımsızlığını haricilikle karıştırmamamız gerektiğini bize hatırlatır. Gerçek olan her şeyin düşünceden bağımsız olması, onun zihne harici oluşu değildir. Sözelimi zihni fenomenler, fiziki fenomenle ilgili gerçeklerdir ve bu yüzden onlar düşüncelerimizden bağımsız, bilginin gerçek objeleridir. Yine zihnin duygulanımı bir gerçektir. Bu anlamda o duygulanım zihinde oluşur; fakat o harici değildir, çünkü o şey hakkındaki düşüncelerimiz bir zihin durumuna bağlıdır. Burada Peirce'ün gerçeklik teorisinin temel özelliği ortaya çıkar: Gerçekliğin bağımsızdır, dolayısıyla, onu bilmemiz veya düşünmemizden etkilenmez.¹⁵ Bununla beraber gerçekliğin tümüyle düşünceden bağımsız olduğu söylenemez. Zira gerçeklik bir fikirle birleştirildiğinde düşüncenin objesi olur.¹⁶ Bu açıdan bakıldığında Peirce'ün düşüncesinde kendinde şey ile görüntü arasında herhangi bir kopukluk (gap) yoktur. Nitekim görüntüler gerçekliklerin işaretleridir. Diğer taraftan, gerçeklikler, duyuların bilinemez nedenleri değildir. O halde bize görünen her şey, kendimizin fenomenal tezahürüdür. Görüntüler bizi kendinde şeyden ayırmaz; onlar bizi gerçeklikten ayıracak bir duvar değildir. Görüntüye dair tecrübemiz kendinde şeye dair tecrübemizdir. Zira kendinde şey, görüntünün arkasına gizlenmez. Görüntü, biz ile kendinde şey arasında bir köprü vazifesi görür. Rahatlıkla söyleyebilir ki, bu nokta, Peirce'ün realizminin geleneksel realizmden ayrıldığı yerdir. Çünkü böylesi bir anlayış, nominalizmin zıttı olan ve evrensellerin gerçekliğini iddia eden bir realizm değildir.

Peirce'ün realizminde dünyamızdaki nesnelere bağımsız gerçekliği yansıtmazlar aksine, onlar, bağımsız gerçekliği kavrayış türlerimize bağlı olarak ortaya çıkarlar. Kavrayış türlerimiz sayesinde ortaya çıkan bu nesnellikler, belirsizlik denizinde yüzen

¹² EP. II, s. 342-343.

¹³ EP. I, s. 25

¹⁴ EP I, s. 52.

¹⁵ EP I, s. 88.

¹⁶ EP II, s. 240.

olayların devamlılığını ya da bağımsız gerçekliğinin sınırlarını tespit etmek için kullandığımız kavramsal aletler olurlar. Bu yüzden ideal olarak gerçek fikir, tecrübenin imkânlarını tahmin edebilen fikirdir. Bu fikir, bağımsız gerçekliği sadece yansıtmakla yetinmez aynı zamanda onun içine girer. Böylece o, hususi anlamların ve inançların ortaya çıktığı bir dünya olur. Böyle bir dünya, kuşatıcı bir referans çerçevesi ya da organizma ile çevre etkileşimde olguların zuhur ettiği rasyonelliğin arka planı olarak görünür. Nitekim böyle bir dünyada bir önermenin anlamı, anlaşılabilir fenomenin deneysel olarak genel bir tanımını yapan başka bir önerme içinde anlaşılır.

Açıktır ki Peirce'ün realizmini bir tür idealizm olarak ileri sürmesi, bağımsız etki gücüne sahip belirsiz zengin gerçeklik ile bizim bu gerçekliği ihtiyaçlarımıza uygun gelecek şekilde makul kıldığımız anlamlar arasındaki pragmatik etkileşimde görmesi sebebiyledir. Zira olayların “buradalığı” ve “şimdiliği”, onların sergilediği gerçek bağlantılar onları kavramsallaştırma ve onlarla doğrudan etkileşime girmemizi sağlar. Bu etkileşimde deneysel iddiaların doğruluğunu tayin etmek için idealizmin tutarlılığı ya da realizmin tekabülîyeti yeterli ölçütler değildir. Bize gereken ölçüt, anlam yapılarımızın işlerliğini sorgulayacak ve yön gösterebilecek nitelikte bir ölçüt olmalıdır. Bu nitelikteki bir ölçüte, pragmatik doğruluk kuramı sahiptir.¹⁷

Peirce'ün pragmatik doğruluk anlayışının gerçeklik anlayışı üzerinde geliştiği ve ilerlediği aşıkardır. Bizler gerçekliğin ve dolayısıyla anlamların belirlenmesinde bir doğruluk teorisine ihtiyaç duyarız. Diğer taraftan doğruluk olmazsa, akıl yürütme ve düşünmemiz amaçsız olur. Ancak tek başına doğruya inanmamız gerektiğini söylemek saçmadır; aksi takdirde o, bir totoloji olur. Daha açık söylersek eğer doğruluk inandığımız bir şey ise, bu takdirde inandığımız şey de doğruluk olur. Bu yüzden Peirce, önermelerimizin biz onlara inandığımız için doğru kabul edilemeyeceğini fakat inançlarımızdan bağımsız bir hakikat kavramına da sahip olamayacağımızı söyler. Aynı şekilde herhangi bir önermenin doğru olduğunu göstermek için bu önermenin doğruluğuna inanan insanları kanıt olarak göstermek de anlamlı değildir. Bu nokta, doğruluk için *mutlak* bir garantinin olmadığı ve bizim çok güvendiğimiz önermelerin bile karşı çıkılmaz önermeler olmadığını ifade eder.

Peirce doğruluğu, bir fikrin insan düşüncesinden bağımsız bir şeyle (yani, gerçeklikle) yalın olarak uyuşması ya da objenin işareti olarak bu objenin zihindeki yalın tekabülîyeti olarak görmez. Ona göre doğruluk (işaret ettiğimiz) fikirlerin, anlam yapılarını deneyimlerimizde keşfedeceğimiz (ontolojik) bir boyuttur.¹⁸ Buna göre herhangi bir fikir ya da işaret, ancak temsil ettiği nesnenin eylemi ya da duyulabilir etkileri ile kendisini gösterir. Öyleyse Peirce düşüncesinde bir önermenin doğruluğu veya yanlışlığı, o önermenin duyulabilir etkileriyle belirlenir. Çünkü doğruluğun ne anlama geldiğinin nihai testi, bu doğruluğun yaptırdığı veya ilham ettiği davranışlardır. Doğruluğun davranışı ilham etmesinin sebebi ise, tecrübemize yapacağımız bir müracaatı haber vermesidir; çünkü tecrübeye yapacağımız bu müracaat bizden bu davranışı isteyecektir. Burada önemli husus, tecrübenin *aktif* olmasıdır. Bu yüzden Peirce doğrulukla ilgili bu prensibi ‘herhangi bir felsefi önermenin etkili anlamı bu

¹⁷ Sandra B. Rosenthal, *Charles S. Peirce's Pragmatic Pluralism*, State University of New York, 1994, s. 4.

¹⁸ *EP* I. s. 147.

önermenin gelecek tecrübeye aktif veya pasif belli sonuçlar doğurmasıdır' şeklinde ifade eder.

Peirce, 1877 yılında yazdığı "The Fixation of Belief/İnancın Sabitlenmesi" adlı makalesinde akıl yürütmenin ölçütünü ya da *rehber ilkesini* şöyle ortaya koyar: "Eğer doğru önermelere sahip isek bu önermeleri doğru sonuçlar elde etmek için kullanabiliriz."¹⁹

Bu ilkeye göre akıl yürütme, hâlihazırda bildiğimiz şeyin dikkate alınmasıyla onda bilmediğimiz başka bir şeyin bulunmasıdır. Bununla beraber o, doğru önermeleri elde etmede asli olan çıkarımlarımızın, zihnin bazı alışkanlıkları ile belirlendiğini söyler. Bu durumda geçerlilik, sadece ne düşündüğümüz ile ilgili değil aynı zamanda olgusal bir sorun haline gelir. Peirce, bu noktada doğru olduğunu *düşündüğümüz* bir fikrin ya da inancın soruşturma vasıtasıyla keşfedileceğini ileri sürer. Zira soruşturmanın amacı bir fikrin ya da inancın sabitlenmesidir. O, bu noktada fikirlerimizi istikrara kavuşturabileceğimiz dört yöntemden bahseder. Peirce bu yöntemlere şu isimleri verir: *kararlılık* yöntemi, *otorite* yöntemi, *apriori* yöntem ve *bilimsel* yöntem. Bu metotların her biri kendi işleyişine ve kendi etki alanına sahiptir. Ancak bilimsel metodun diğer metotlara önceliği tartışılmazdır.

Peirce, kararlılık, otorite ve apriori yöntemleriyle sağlam ve güvenilir bir inanca ulaşamayacağımızı iddia eder. Bu yöntemlerin temel sorunu, *kendi doğruluklarını* üretmeleridir. Ona göre şahsî ve kolektif tarihte kendi rollerini icra eden bu metotlar, varoluşun yapıları hakkında bize herhangi bir şey söylemezler. Onların başarısızlıkları, yeni bir metodun ortaya konulmasını gerektirir. Peirce, bu metoda bilimsel metod adını verir. Ona göre şüphelerimizi gidermede ve inançlarımızın gerçekler ile örtüşüp örtüşmediğini göstermede en iyi yöntem bilimsel metottur. Aynı şekilde bu metot, harici yapı ve kuvvetlere kapı açar, sosyal ihtiyaçlara etkin bir şekilde cevap verir. Peirce'ün düşüncesinde bilimsel metot, öncelikle inançlarımızın bazı harici daimiliklere sebep olduğunu gösterir. Bu, düşündüğümüzden bağımsız olan bir şeylerin mevcut olduğuna dair inanca işaret eder. Nitelikleri tümüyle onları düşünmemizden bağımsız bu gerçeklikler, düzenli kanunlara göre duyularımızı etkiler. Algı kanunlarının avantajlarını kullandığımızda, akıl yürütme sayesinde onların gerçek olduğunu anlarız. Peirce'ün bu ifadelerde önerdiği realizm, evrensellerin bağımsız olarak mevcut olduğunu ve onların insan dilinin yalın ürünleri olmadığını ortaya koyar.²⁰

Peirce'e göre bilimsel metot, bizim gerçek olanla fiziksel temasa geçmemizi sağlar. Onun gerçek olanla fiziki temastaki ısrarı, bilimsel metodu ontolojik bir karara bağlamak içindir.²¹ Bu karara göre haricî yapılar fikirlerimize etki ettiği için, bir fikrin ya da inancın doğru ve yanlış kullanımını ayırmak gerekir. Oysa diğer üç metot bir inancın doğru ya da yanlış kullanımını ayıramaz. Çünkü bu metotlar doğruluk tanımlarını kendilerine göre yaparlar ve doğruluk hususunda semantik bir döngü oluştururlar. Buna karşın bilimsel metot, semantik olana değil *pratiğe/uygulamaya* yönelir. Bilimsel metodun uygulamaya yönelik olması, onun esasen *ahlaki* olduğuna işaret eder. Çünkü bu metot, topluluğun iyiliği lehine şahsi önyargıların ve çıkarların

¹⁹ EP I, s. 112.

²⁰ EP II, s. 323.

²¹ A. J. Ayer, *The Origins of Pragmatism*, Freeman, Cooper&Company, 1968, s. 54.

reddedilmesini içerir.²² Bu metotta fert, araştırmanın sonuçlarını belirleyecek olan bağımsız gerçeklikler ile tabiatın hâkim güçlerine izin vererek daha temel ahlaki kararlılığa doğru ilerler. Peirce, bilimsel metoda kutsal bir statü vererek, araştırmacıların en yüksek iyinin ve doğrunun garantisini bulmak için bu metoda bağlanmaları ister. Çünkü bilimsel metot, uzun vadede her gerçek soruya bir cevabın bulunabileceğini iddia eder.

Peirce'e göre insan düşüncesi farazî ve suni unsurlardan oluşsa da o, uzun vadede kesin bir forma doğru yol alır. Eğer araştırma, uzun tutulur ve aynı basamakları takip ederse, asli görüşleri ne kadar farklı olursa olsun ve şartlar ne kadar kendine has olursa olsun araştırmacılar nihai ve özdeş bir sonuca varabilirler. Peirce'e göre nihai bir fikir ve özdeş sonuçta birleşme, ideal bir çerçeve veya perspektifteki bir birleşmedir. Çünkü bu durum, belirsizlik denizinde bir devamlılık olarak yüzen gerçekliğin mahiyeti tarafından ima edilir. O halde nihai bir doğrulukta birleşme, düzenleyici bir ilke ve entelektüel bir umuttur. Böylesi bir umut kuralına uymamız gerekir, çünkü umutsuzluk akılsızlık demektir. Araştırmacıları canlandıran bu neşeli umut, yaklaşılabilir bir şeyi ya da ideal bir sınırı gerektir. Bununla beraber gerçekliğin belirsiz doğasına nihai bir cevabın olmadığı da hatırlanmalıdır.

Peirce'ün doğruluk anlayışının merkezinde “araştırmacılar topluluğu” kavramı vardır. Onun bu konudaki ısrarı, kartezyen gelenekten kesin bir ayrılığı temsil eder. Hatırlanacağı gibi Kartezyen geleneğe göre doğruluğun merkezinde birey vardır ve bir kimsenin bilgi kazanımı, tek bir ferdin alanına denk düşer. Buna karşın Peirce, bilginin elde edilmesinin sosyal bir mesele olduğunu, dolayısıyla bilginin bireysel araştırmacıların hususiyetlerinden filtre edilerek kazanılacağını iddia eder. Eğer topluluk araştırmalarını uzun vadede ve bağımsız bir şekilde gerçekleştirirlerse eşyanın aktüel, gerçek görünümünü ve dolayısıyla doğruluğu bulabilirler. Bir tür yorumlayıcı topluluk olan araştırmacılar, buldukları verileri, çaprazlama olarak gözden geçirerek araştırır. Bu çaprazlama incelemeler, bir taraftan topluluk üyeleri diğer taraftan doğal olgular tarafından gerçekleştirilir. Doğa ve araştırmacılar tarafından oluşturulan bu ikili yapı sayesinde bilimsel metot diğer metotlar gibi yozlaşmaz. Tüm bunlara rağmen araştırmacılar topluluğu tarafından ortaya konulan fikirlerin pek çoğu muhtemelen doğru olsa da, mutlak olarak doğru olmayacaktır.

Peirce doğruluğun elde edilmesinde geleneksel tekabüliyet (correspondence) teorisini geçici olarak genişletilmiş bir konsensüse/ıcmaya varmak için kullanır. Çünkü icma teorisi, tekabüliyet teorisi tarafından ölçümlenir ve yönlendirilir. Bu bakış açısı, zorunlu olarak düşünce ve onun objesi arasındaki evrimsel bir anlayışı gerektirir. İcma, daima toplumun ötesindeki araçlar tarafından geçerli kılınır.²³ Peirce, bilginin elde edilmesinde soyut ve şekli prosedürlere karşı çıkarak, bilimsel metodun kontrollü bir şekilde kullanılmasını önerir. Çünkü bilimsel metot, sosyal icmanın bir çeşidine doğru

²² Gerçeklik anlayışının asli olarak araştırmacılar topluluğu anlayışını içermesi ile ilgili olarak bkz. EP. I, s. 52.

²³ Peirce'ün “The Fixation of Belief/İnançların Sabitlenmesi” adlı makalesinde ortaya koyduğu evrimsel bakış açısına göre bilimsel metot, uzun vadede insan organizması ile tabiatın geniş kuvvetlerini uyumlu bir hale getirir. Diğer üç metot (kararlılık, apriori ve otorite metodu) kendi etkinlik formlarına sahip olsalar da perspektifleri geniş olmadığı için bu uyumu sağlayamazlar. EP I. s. 116–123;

yol alır ve insan bilişimini çevreleyen olay ve objelerin derin yapısını keşfetmemize izin verir. Bu düşünceleri şöyle formüllendirmek mümkündür; doğruluğun yönü araştırmanın gideceği yöne bağlıdır. Peirce'ün doğruluğu araştırmanın gideceği yöne bağlanması, onun herhangi bir kimse ya da grubun fikrinden etkileneceği anlamına gelir. Ancak bu durum doğruluğa dair inancın doğasını değiştirmez; inanç yeterince uzağa ulaşmış olan araştırmanın bir sonucu olabilir. Öyle ki insan nesli yok olduktan sonra bile araştırma yetkinliğine sahip başka bir varlık ortaya çıkabilir ve onu bulabilir.

* * * *

Peirce'ün doğruluğu matematiksel bir kavram olan *sınır* ile felsefi bir kavram olan “yorumcular, araştırmacılar *topluluğu*” kavramlarıyla tanıtması pek çok eleştiriye sebep olmuştur. Özellikle Russell, Ayer ve Quine tarafından yapılan eleştiriler, “nihaî olarak hem fikir olacakları düşünce” ve “sonsuz araştırmayla, bilimsel inancı getirmeye çalışılan ideal limitler” ifadelerinin neye işaret ettiği ya da nasıl anlaşılması gerektiği hususlarında yoğunlaşmıştır. Kanaatimizce bu eleştirilerin altında Peirce'ün hangi felsefi varsayımlara bağlı olduğu ve tam olarak ne demek istediğinin tespit edilemeyeceği yatmaktadır. Bu durumu anlamak için Peirce'ün meseleyi nasıl ele aldığına bakabiliriz.

Peirce, doğruluk sorusunda bir inancın doğru oluşunun üç nedene dayandırır. Bunlardan ilki, (a) eğer bir inanç bizi tatmin eder ya da “şüphe ile çürütülemez” ise, onun doğruluğuna inanırız. İkincisi (b) test yapar ve çıkarımlar geliştirerek o inancın doğruluğuna inanırız. Üçüncüsü, (c) ideal bir limit olarak o inanca doğruluk atfederiz. Peirce'ün doğruluk tanımlarına itiraz eden filozoflar (b) ve (c)'nin tek bir soru olduğunu ve (c)'nin (b)'deki nedene indirgeneceğini iddia ederler. Bununla ilgili olarak, *gerçekte* hiçbir araştırmanın sonsuz olamayacağını ve nihaî bir fikir birliği ile sonuçlanıp-sonuçlanmayacağını *bilemeyeceğimizi* iddia ederler. Fakat bu sorun Peirce'ün (c)'de anlattığı şeyler için cevaplanamayacak bir zorluk teşkil etmez. O, bu ayrımı şöyle açıklar:

Ben, eğer bir kimse yeterince araştırma yaparsa, ulaşabileceği inancın yanılmayacak kadar doğru olduğunu söylemiyorum. Benim söylediğim, tek başına bu araştırma, benim doğruluk dediğim şeydir. Bende herhangi bir doğru *varken* yanılmaz değilim.²⁴

Peirce'ün düşüncesinde “nihai veya ideal limit” varılacak bir noktayı değil; sonsuz araştırmayı temsil eder. Çünkü araştırmalar ilerledikçe, tıpkı π sayısının değeri olarak verilen 3,14159 sayısındaki hesaplamanın daha fazla ondalığa yer verildiğinde hatasının kaybolacağı gibi, önermedeki hatalar ortadan kalkacaktır. Peirce'ün matematikte (özellikle hatalar teorisinde) kullandığı bu akıl yürütme biçimi, onun sonsuz araştırma ve ideal sınıra dair anlayışını kavramak için iyi bir örnektir. Peirce, bu akıl yürütme paradigmasını “akıl kendini doğrulayan şahane niteliği” olarak niteler. Ona göre kendini doğrulayan bu süreç, aklılığın ve dolayısıyla doğruluğun özüdür.²⁵ Bu durumun tecrübî delili, bilim tarihidir. Gerçekten de bilim tarihi, inançların kabulü ve

²⁴ Charles S. Peirce, “Letter to Lady Welby”, (Aralık 23.1908) ed. Irwin C. Lieb, *Charles S. Peirce's Letters to Lady Welby* (New Haven, Conn., Whitlock's Inc., 1953), s. 26.

²⁵ C. J. Misac, *Verificationism: Its History and Prospects*, New York, 1995. s. 121; Kirkham, *a. g. e.*, s. 80.

reddedilmesi konusunda giderek artan sistematik bir anlaşmaya doğru yol alan tedrici bir temayülün mevcut olduğunu açıkça göstermiştir. Biz, bilimsel düşüncenin gelişmesinden ve dolayısıyla inançların yığılgan ve mantıksal birlikteliğine dair niteliklerini yansıtan “gelişme” kelimesinden söz ediyoruz. Peirce'ün bu noktada ileri sürdüğü faraziye şudur: Bilginin çoğalması ile pek çok sorun ortaya çıkacak; ama bununla birlikte bu sorunlara dair bulduğumuz cevapların sayısı da artacak. Ona göre bu durum, elde ettiğimiz cevaplara dair metodumuzun etkinliği ve kesinliğinin artmasından dolayı olacaktır. Görüldüğü gibi Peirce (c)'nin (b)'ye indirgenemeyeceğini, doğruluğun nasıl bilindiği sorusunun esasen (b) ile alakalı olduğunu söyler.

Peirce, doğruluğun anlamını eylem veya eylemler içinde belirlemeye çalışır. O, sözgelimi “x, serttir” önermesinin doğruluğunu şöyle ispat edebileceğimizi söyler: Belli bir deneysel durum oluşturalım (x'in çizme testi için şartlar ve aparatlar), sonra test işlemini gerçekleştirelim ve genel bir sonuca (x birçok testte birçok madde tarafından çizilmez, o halde “x serttir” ulaşalım. Bu süreçleri sırasıyla *D*, *T* ve *S* diye adlandıralım. Buna göre *D* ve *T* ise, o halde *S*'dir (x çizilemez.). Peirce bunun şöyle de ifade edilebileceğini söyler. *X* (eğer x, bir fikir veya ifade ise) doğrudur demek: Eğer *D* (x'i araştırma şartları) ve *T* (x'i sonsuz olarak araştırma işlemi) ise, o halde (*T* ile uğraşan herkesin x hakkında hem fikir olacağı sonuç) *S*'dir. Buna göre eğer *D* ve *T* ise, o halde x ile hem fikir olanların sayısı (1)'e yaklaşırken, hem fikir olmayanların sayısı 0'a yaklaşır. Burada *S* istatistikî bir olguyu temsil eder: araştırmada hem fikir olanlar ile olmayanlar arasındaki dağılım, daima bir limite doğru hareket eder. Bu yüzden “x doğrudur” anlamı, gelecek bir sonuca (araştırmacıların hepsinin üzerinde hem fikir olacağı sonsuz sayıda doğrulayıcı olaya) gönderme yapar. Denilebilir ki ihtimal fikri ile geleceğe atf yapan anlam görüşü doğruluk anlayışında önemli roller oynar. Bununla beraber burada dikkat edilmesi gereken şey, bizim, eğer x doğru ise, onun doğruluğunun sebebinin, sonsuz araştırmanın araştırmacılar arasında x'e rıza gösterenlerin sayısındaki artıştan ve rıza göstermeyenlerin sayısındaki azalmadan kaynaklandığını söylemediğimizdir. Çünkü böylesi bir araştırmanın olmasına gerek yoktur ve böyle bir araştırma yapılsa bile, araştırma x'i doğru kılmaz (çünkü aynı şekilde x üzerinde yapılan çizme testi x'i sertleştirmez). Burada farkında olacağımız şey, yukarıdaki şart tanımlaması x'e doğruluk atfettiğimizde, *D* ve *T*'nin ne *kastettiğimizi* açıklayacağıdır. Bu durum bir fikrin doğru olmasının ne *anlama* geldiğini; eğer bir fikir doğru ise hangi şartların gerektiğini ve nelerin yerine getirilmesi gerektiğini anlatır.

Peirce'ün “nihai veya ideal limit” anlayışında gözden kaçırılmaması gereken bir husus, bir fikrin temsil ettiği ya da iddia ettiği şeyin, sonsuz araştırmaya konu olması gerektiğidir. Zira herhangi bir fikir sonsuz araştırmaya konu olursa *doğrulanabilir*. Oysa yaşam içindeki pek çok durumun sonsuz araştırmanın konusu olamayacağı herkesin malumudur. Sözgelimi yağmur yağıyorsa ve ben de yağmur yağdığını görüyorsam, hemen fikrimi oluştururum. ‘Yağmur yağıyor’ fikrim araştırmaya konu olmaksızın doğrudur. Bu fikrin, böylesi bir araştırma yapılmadığı için yanlış ya da ne doğru ne de yanlıştır şeklinde değerlendirmesi saçmadır. Burada Peirce'ün “nihai bir fikir” ile sonuçlandırılmayacak pek çok özel durum, olay ve inancın mevcudiyetini kabul ettiğini görebiliriz. Nitekim bu husus pek çok eleştirmenin gözden kaçırdığı noktadır.²⁶

²⁶ Robert Almeder, *The Philosophy of Charles S. Peirce*, American Philosophical Quarterly, 1980, s. 80-81.

Peirce, doğrulukla ilgili bu düşüncelerini semiyotiği ya da işaretler teorisinde bazı formüller içersinde ortaya koymuştur. Sözelimi yukarıda zikredilen *T*, *D*, *S* şart açıklamalarını, bilgi taşıyan işaret türü (*dicisings*) olarak görüp onların neye işaret ettiklerini ortaya koymuştur. Bu manda doğruluk, gerçek bir varoluşa sahip olan ve bir şeye gönderme yapan önermelere ait bir özelliktir.²⁷ Açıkta ki, her önerme bir işareti temsil eder. İşaret ise, kişinin zihninde başka bir işaret yaratır ki Peirce, buna *yorumlanan* adı verir. Bu açıdan bakıldığında her önermenin bir gösterge veya gösterge türündeki bir cümle olduğu görülebilir. Daha açık bir ifadeyle bir önermede, “özne bir gösterge, yüklem bir göstergedir ve bir bütün olarak önermenin kendisi de bir göstergedir. Eğer yüklem, özenin gösterdiği şeyi gösteriyorsa o önerme doğru olur. Mademki göstergeler, göstergeler tarafından yorumlanır ve yorumlanan gösterge aynı nesnenin bir diğer göstergesidir, o halde bir önermenin yorumlananı, başka bir önerme olacaktır. Bu takdirde doğru bir önerme, “onun hakkındaki tüm yorumların doğru olduğu bir önermedir.”²⁸ Bir önermenin zorunlu bir çıkarımı bir yorumlanandır. Önermelerin yorumlananları ve onların algı tecrübesi içindeki özellikleri geliştirilerek, önermenin kabulü veya reddi mümkün kılınır; onların doğruluğu veya yanlışlığı keşfedilir.

Peirce'ün işaretler teorisinden ortaya çıkan genel sonucu şöyle ifade edebiliriz: Bilgi ve iletişim sistemi olarak bir önermeler grubuna ve bu önermelerin gelişen yorumlarına ilişkin bir yonteme sahip olmalıyız. Böyle bir yontem, belli bir anlam ve öngörüsöl bir yargı sağlayacağı gibi, önermelerin yorumlarından sistematik bir düzen çıkarmamızı da temin edecektir. Başka bir ifadeyle bu yontem, göstergelerin *anlamını* belirlemede olduğu gibi onların *doğruluğunu* da belirlemede aslı olacaktır. Bununla beraber önermesöl göstergelerin yorumu, pratik amaçlar açısından sınırlı iken, teorik olarak hiçbir zaman tüketilemeyecek ve dolaysıyla nihaî bir yorum olmayacaktır. Eğer önermesöl göstergelerin nihaî bir yorumu bulunursa, bu bilimsöl düşüncede mevcut olmayacaktır.²⁹

Peirce'ün evrenimizin rasyonel olarak gelişen bir evren olduğuna ve araştırmacılar tarafından üzerinde anlaşılacak nihaî bir fikrin “olabileceğine” dair inancı onun işaretler teorisıyla uyum içersindedir. Nitekim evrendeki kozmik evrim, bir taraftan gelişen makuliyetin varlığına diğer taraftan da doğruluğun “nihai veya ideal bir limite” yönelimi olarak okunabilir. Benzer şekilde zihni araştırma topluluğu da gelişen evrende kozmik bir temayül olarak anlaşılabilir. Zira böylesi bir evrende doğa ve bilinçteki tüm düzenlilikler gelişmenin ürünleri olacaktır.³⁰ Peirce, bu noktaya kadar deneysel bir natüralizm içersinde oluşturduğu makuliyetin yapılarını, umulmadık bir biçimde (Kantçı anlamda) aşkın bir estetiğe bağlar. Başka bir ifadeyle, natüralist *semyotiğini* bir idealizme dayandırır.³¹ Bu duruma göre “estetik iyi” tüm düşüncelerin en yüksek çevirimi ve nihaî başarısı olan nihai yorumdur. Peirce'ün natüralizminin aşkıncılığa dayanması, uygulaması tecrübeden ayrılmayan yorumlayıcı ilkelere müracaatı şeklinde

²⁷ EP II, s. 304;313.

²⁸ EP II, s. 379-380.

²⁹ Kirkham, *a. g. e.*, s. 86.

³⁰ EP II, s. 58

³¹ James J. Liszka, *A General Inroduction to the Semeiotic of Charles Sanders Peirce*, Indiana Un. Pres, 1996, s. 76.

düşünülmelidir. Başka türlü söyleyecek olursak bu aşkıncılık, gösterge sistemleri arasında ortaya çıkan ontolojik farklılığı ideal bir zeminde birleştirmeyi deneyen bir çerçevedir.³² Ortak insan doğası ve ortak ilkelerin olmayışı, farklı arzu ve istekleri bir armoniye kavuşturma ihtiyacını ortaya çıkarır. Bu çerçevede mutlak kesinlik, mutlak hatasızlık ve mutlak evrensellik elde etmeyi umut ettiğimiz üç şeydir. Peirce'e göre aşkın bir inşa olarak görünen göstergeler teorisinde bu umudumuzun gerçekleşebileceğini düşünmek için doğru nedenlere sahibiz.³³

Yukarıda ortaya konulan düşünceleri özetlersek, Peirce'ün doğruluğu matematiksel bir kavram olan *sınır* ile felsefi bir kavram olan “yorumcular, araştırmacılar *topluluğu*” kavramlarıyla tanıtmaları pek çok eleştiriye sebep olmuştur. Ancak dikkatlice incelendiğinde bu kavramların onun işaretler teorisinde (semiyotik) yerli yerine oturduğu ve felsefi vizyonu ile tutarlılık arz ettiği görülür. Ona göre doğruluğu anlamının yolu gerçekliği araştırmadan geçer. Gerçekliği araştırma yöntemi, yani bilimsel metod pragmatik olarak doğruluğu araştırabileceğimiz tek yöntemdir, hatta doğruluk araştırmanın bizatihi kendisine işaret eder. Buna göre araştırma topluluğunun uzun vadede bulacağı sonuçlar da doğruluğu oluşturur. Bunun böyle gerçekleşeceğini umut etmeliyiz. Eğer başarı için umut yoksa araştırma için de neden yoktur.

KAYNAKLAR

- AYER, A. J. (1968), *The Origins of Pragmatism*, Freeman, Cooper&Company.
- BALDWIN, J. M. (1905), *Dictionary of Philosophy and Psychology* (New York, Macmillan Co.
- BERGER, Peter L. - LUCKMANN, Thomas. (2008), *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, çev. Vefa Saygın Öğütle, Paradigma, İstanbul.
- CORRINGTON, Robert S. (1993) *An Introduction to C. S. Peirce*, Rowman&Littlefield Publishers,
- DEWEY, John. (1939), *Logic: The Theory of Inquiry*,
- FREEMAN, Eugene. (1983), *Relevance of Charles Peirce*, Illinois.
- KIRKHAM, Richard L. (1992), *Theories of Truth*, Cambridge,
- LISZKA, James J. (1996), *A General Introduction to the Semeiotic of Charles Sanders Peirce*, Indiana Un. Pres.
- MISAC, C. J. (1991), *Truth and End of Inquiry*, Clarendon Pres, Oxford. MISAC, C. J. (1995), *Verificationism: Its History and Prospects*, New York.
- PIERCE, Charles S. (1992), *Essential Pierce* C. I, ed. Nathan Houser&Christian Klosel,; (1998), C 2. ed. Nathan Houser&Christian Klosel, Pierce Edition Project, Bloomington, Indiana Un. Press.
- Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, ed. C. Hartshorne-Paul Weiss, 1931-1958 “Letter to Lady Welby”, (Aralık 23.1908). ed. Irwin C. Lieb, *Charles S. Peirce's Letters to Lady Welby* (New Haven, Conn., Whitlock's Inc., 1953)

³² Robert S. Corrington, *An Introduction to C. S. Peirce*, Rowman&Littlefield Publishers, 1993, s. 216.

³³ Bu konuyla ilgili şahane bir makale için bkz. Karl-Otto Apel, “C.S. Peirce and Post-Tarskian Truth”, *The Relevance of Charles Peirce*, ed. Eugene Freeman, Illinois, 1983, s. 189-223.

THAYER, H. S. (1973), *Meaning and Action: A Study of American Pragmatism*, (Indianapolis-New York, The Bobbs-Merril Company, Inc.

ROSENTHAL, Sandra B. (1994), *Charles S. Peirce's Pragmatic Pluralism*, State University of New York.